

TÜRKİYE'DE RESMİ GAZETE'NİN SERÜVENİ

Esra DİK*

Bu makale, gerek kamu yöneticilerinin gerekse alanda çalışan araştırmacıların resmi gazete olgusuna ilişkin algılarını değiştirmek ve gazetenin anlamı üzerine açık bir bilinç geliştirmek amacıyla hazırlanmıştır. Resmi gazete üzerine daha önce yapılan çalışmalar incelendiğinde, konunun genelde teknik bir içerikle ele alındığı görülmektedir. Oysa resmi gazete her ülkenin kendi tarihselliği içerisinde geliştirdiği bir yönetim aracıdır. Makalede, Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazetesi'nin, bir yönetim aracı olarak teknik değil, ülkenin özgül koşulları içerisindeki tarihsel gelişim süreci temelinde oluşum - kuruluş özellikleri irdelenmektedir.

Anahtar Sözcükler: *Takvim-i Vekayi, Vekay-i Mısriye, Resmi Ceride, TC Resmi Gazetesi*

Resmi gazete nedir? sorusuna karşılık zihnimizde ilk canlanan fotoğraf karesinde, devlet dairelerinde paketlenmiş halde bulunan gazete yığınlarının görüntüsü vardır. Çoğumuzun resmi gazetenin çıkarılış amacı, kimin için çıkarıldığı, nasıl ve nereden edinilebileceği hakkında fikri yoktur. Resmi gazete kamu kurumlarında, arşivlenmek zorunda kalınan mevzuat hazretlerinin ağır yükü olarak görülür. Vatandaşın ise kendi içinde yaşadığı toplumun kurallarına doğrudan erişebileceği resmi gazetenin varlığından dahi habersiz olduğu söylenebilir. Resmi gazete nedir? sorusuna verilen en genel yanıt, devletin yasaları yayımladığı resmi yayın aracı olduğu yönündedir. Oysa resmi gazeteyi salt yasaların yayımlandığı bir organ olarak tanımlamak iki nedenle olanaksızdır. Birincisi teknik olarak devletin kural koyma becerisi sadece yasa yapma gücünden ibaret değildir. Kamu yönetiminin işleyişi yasaların yanında kanun hükmünde kararname, tüzükler, yönetmelikler (bakanlar kurulu kararı ile yürürlüğe konanlar ve bakanlık yönetmelikleri) gibi kurallar ile de düzenlenmektedir. Bir bakanlığın kendi görev alanını düzenlemek amacıyla çıkardığı bir yönetmeliğe, bakanlar kurulunca ya da müşterek kararname ile yapılan bir atama kararnamesine, yönetsel bölünüş ve kademelenmede yapılan bir değişikliğe, bir belediyenin kurulmasına ya da bir üniversitenin sınav yönetmeliğine günlük gazetelerden ulaşmak mümkün değildir. Kısacası, hukuk kurallarından

* Arş. Gör., AÜ SBF, Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı. Görüş ve önerileri ile makalenin olgunlaşmasına büyük katkısı olan Prof. Dr. Birgül Ayman Güler'e teşekkürlerimi sunarım.

oluşan mevzuat dünyasının bilgisine sahip olmanın aracı resmi gazetedir. İkincisi resmi gazetenin ülke yönetimindeki anlamı “kararların yayımlanması”ndan ibaret teknik bir işlevle tanımlanamayacak kadar siyasidir. Resmi gazete, soyut bir sonuç olan siyasal iradenin somut hali, görünen yüzüdür. Mevzuat metinlerinin tümü aynı zamanda birer politika belgesidir. Gazete’de yayımlanan her yasa, bir kamu politikasının, aynı zamanda siyasal mücadelede bir tarafın/görüşün diğer tarafa/görüğe üstün geldiği ya da yenildiği çatışma/uzlaşma sürecinin bir ürünüdür. Resmi gazete bu mücadele tarihini mevzuat metinlerinden takip edebilme olanağı veren birincil başvuru kaynaklarından biridir.

Bu çalışmada amaç, basın tarihinde resmi gazetenin yeri ve önemini açığa çıkarmak ya da gazetenin biçimsel analizini yapmak değil, geçirdiği tarih serüveni içerisinde resmi gazete uygulamasının oluşum ve kuruluş özelliklerini saptamaktır. Bu bakımdan çalışma, resmi gazetenin Türkiye’de özgünlüğünü ortaya çıkartacak belli tarihsel uğraklar itibarıyla sınırlanmaktadır.

TARİHTE RESMİ GAZETENİN YERİ

Devlet ve kamu yaşamının örgütlenmesinde hukuk kurallarının bağlayıcılık taşıması, resmi nitelik taşıyan kuralların, belgelerin ya da haberlerin kayıt altına alınması ve ilgililere duyurulması zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Resmi haberlerin belgelendiği kayıt sisteminin ilkinde MÖ 131 yılında Roma’da rastlanır. *Acta Diurna* (günlük kamu kayıtları; *Acta* ya da *Diurna*, bazen de *Acta Popidi* ya da *Acta Publica*) olarak adlandırılan Roma’nın günlük resmi haberlerinin kaydedildiği belgeler, tarihteki ilk resmi gazete uygulaması olarak bilinmektedir.¹

Hukuk kurallarının topluma açık hale gelmesi ve ilgililere duyurulmasının felsefi kökeni ve uygulaması Roma dönemine götürülecek kadar eski olmakla birlikte, duyurunun yazılı ve sistematik olarak çıkışı XVII. yüzyıl itibarıyla gerçekleşir. Temelini Roma Hukukundan alan *kanunu bilmemek mazeret sayılmaz* ilkesi, gelişen “hukuk devleti” anlayışı ile *yasa ancak herkese ulaştıktan sonra bağlayıcılığa kavuşur* şeklinde yeniden formüle edilir. 17. yüzyıl ortalarında resmi gazete benzeri uygulamalardan söz edilse de, yasaların yürürlüğe girmesi için sistematik olarak yayınlanma zorunluluğu 18. yüzyıl sonunda gerçekleşir. Resmi gazetenin Batı’daki gelişimini hızlandıran olay Fransız Devrimi’dir. Fransa’da önce 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hak-

¹ Anthony Giffard, “Ancient Rome’s Daily Gazette”, *Journalism History* 2/4, Winter 1975-1976, s.106-109.

ları Bildirisi'nin 8. maddesi ile *bir kimse ancak suçun işlenmesinden önce kabul ve ilan edilmiş olan ve usulüne göre uygulanan bir yasa gereğince cezalandırılabilir* kuralı getirilmiş, ardından yasaların yayımı ve ilanı 1791 Anayasası ile güvence altına alınmıştır. 1804'te Napolyon tarafından çıkarılan Fransız Medeni Yasasının *kanunlar...İmparatorluğun her tarafında neşr ve ilân edildiklerinin öğrenilmesi mümkün olduğu anda tatbik edilir...neşr ve ilân belli bir müddetin geçmesinden sonra herkes tarafından bilinir, addolunur...* hükmü ile de yasanın yayımlanması ve duyurulması belli bir düzene bağlanmıştır.² Resmi gazete uygulamasının Batı dışındaki coğrafyalarda gelişimi ise genel olarak 19. yüzyılda ortaya çıkan reform hareketleri içerisinde gerçekleşmiştir. Başta Osmanlı olmak üzere, Rusya, Yunanistan gibi ülkelere gazete, doğrudan resmi gazete olarak girmiştir.³

Çizelge 1: Ülkelere Göre Resmi Gazete Uygulaması⁴

Ülke	Kuruluş Tarihi	Açıklama
FRANSA	1631/1848	İlk ortaya çıkışı 1631 yılında gerçekleşmişse de düzenli olarak yayıma 1848'de "Journal officiel de la République Française" adı altında başlamıştır.
İNGİLTERE	1666	İlk olarak London Gazette (orjinal adıyla Oxford) adıyla 1666'da yayımlanmaya başlamıştır. Londra, Edinburgh ve Belfast Resmi Gazetesi olarak çıkmaya devam etmektedir.
RUSYA	1728/1831	1831'de günlük olarak çıkarılmaya başlanmıştır. 1917'de Bolşevik Devrimi ile kapatılmış ardından 1991'de yeniden yayımlanmaya başlanmıştır.
ALMANYA	1811	Prusya'da "Public Advertiser (Öffentlicher Anzeiger)" adıyla çıkarılmaya başlanmış, daha sonra çeşitli adlar altında çıkarılmaya devam etmiştir: 1819 Allgemeine Preußische Staatszeitung, 1843 Allgemeine Preußische Zeitung, 1848 Preußischer Staatsanzeiger, 1849 Kgl. Preußischer Staatsanzeiger, 1871 Deutscher Reichsanzeiger und Kgl. Preuß. Staatsanzeiger, 1918 Deutscher Reichsanzeiger und Preußischer Staatsanzeiger (1945'e kadar devam etmiştir). Gazete, Federal Adalet Bakanlığı bünyesinde hazırlanmakta ve Bonn kentinde basılmaktadır. İlk sayısı Federal Anayasa'nın ilan edildiği 1949 yılında çıkan gazete, 1871-1945 yılları arasında yayımlanan "İmparatorluk Resmi Gazetesi"nin (Reichsgesetzblatt) devamı kabul edilmektedir.

² M.G Derreux, "Kanunu Bilmemek Özur Sayılmaz Kaidesi Hakkında Bazı Düşünceler", (Çev. Jale Güral), *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, 1945, s.197-199.

³ İlber Ortaylı, *Batılılaşma Yolunda*, Merkez Kitaplar, İstanbul 2007, s.37.

⁴ Çizelgede yer alan ülkelerin resmi gazeteleri hakkındaki bilgiler ilgili ülkelerin resmi web sitelerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

TÜRKİYE	1831	1831'de Takvim-i Vekayi ile başlayan resmi gazete uygulaması Kasım 1922'ye kadar devam etmiştir. Cumhuriyet dönemi ile önce 1920'de Ceride-i Resmîye, 1923'te Resmî Ceride, 1927'den itibaren de Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazetesi adı ile resmi gazete uygulaması sürdürülmüştür.
ROMANYA	1832	İlk çıkarılmaya başlandığında haftalık olarak çıkarılmıştır. 17 Kasım 1990 referandumunda resmi gazetenin basımı özel girişime açılmıştır. Aralık 1991 Referandumunda Başkanlık ve Hükümet tarafından çıkarılan Parlamento kararlarının resmi gazetede yayımlanması zorunlu hale getirilmiştir.
YUNANISTAN	1833	1833-1835 yılları arasında Krallık, 1835-1844 yılları arasında Monarşi, neredeyse üç yıl kadar 1844-1847 Anayasal Monarşi dönemine tanıklık eden gazete Yunanistan Cumhuriyeti Resmî Gazetesi adıyla yayıma devam etmektedir.
KANADA	1841	Kanunlar, tüzük ve yönetmelikler, çeşitli hükümet ilanları ve kamu-yu yakından ilgilendiren ve bilgilendirilmesi gereken özel sektör ilanları Kanada Resmî Gazetesi aracılığıyla yayımlanmaktadır.
JAPONYA	1883	16 Meiji Döneminde uygulanmaya başlanmıştır. Bugün Japonya'da Parlamentodan çıkan yasalar, hükümet ve bakanlık düzenlemeleri, anlaşmalar, kamulaştırılan mallar, müteahhitlere verilen ruhsatlar ve bu ruhsatların geri alınması, Japonya Bankasının on günlük raporları, 2003'ten bu yana resmi tatil günleri dışında günlük olarak yayımlanmaktadır.

Çizelgede, ülkelere göre resmi gazete uygulaması zamandizinsel olarak gösterilmektedir. Diğer ülkelerdeki gelişim süreçleri incelendiğinde ülkemizde resmi gazete uygulamasının çok da geç bir tarihe denk gelmediği söylenebilir. Belli bir sistematik içerisinde düzenli olarak çıkışı zaman zaman kesintiye uğrasa da, 1831'de Takvim-i Vekayi ile başlayan ve Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemi kamu yönetimi yapılanmasına ışık tutan yaklaşık 178 yıllık bir resmi gazete deneyimimiz bulunmaktadır.

RESMİ GAZETENİN TÜRKİYE'DE OLUŞUM VE GELİŞİM ÖZELLİKLERİ: TARİHSEL YOL HARİTASI

1831'de Takvim-i Vekayi ile başlayan resmi gazete uygulaması tarihsel özellikleri itibariyle Türkiye'nin basın tarihinde özgün bir yere sahiptir. Gazete kimi zaman kesintiye uğramış, kimi zaman da ikili uygulamalara sahne olmuştur. Bu bakımdan resmi gazetenin gelişimi ve bugünkü biçimine ulaşmasının kavranması açısından belli tarihsel uğraklar ve dönemler önem taşımaktadır.

Çoğu yazar Osmanlı'da ilk resmi gazete'nin Takvim-i Vekayi değil, *Vekayi Mısriye* olduğunu iddia etmektedir. Mısır'da, 1828 yılında

Vali Mehmet Ali Paşa tarafından Vekayi Mısriye adında yarı-resmi nitelikte bir gazete çıkarılmaya başlanması, Osmanlı’da resmi gazetenin çıkarılmasında hızlandırıcı bir etki yaratmıştır. Bu nedenle Takvim-i Vekayi’ye örnek olması bakımından Vekayi Mısriye’nin yayın hayatına başladığı 1828 yılı, resmi gazete incelemesinde *ilk tarihsel uğrak*tır.

Resmi gazete serüveninde *ikinci tarihsel uğrak*, 1831’de *Takvim-i Vekayi*’nin belirişidir. Takvimi Vekayi’nin 1831–1922 yılları arasındaki gelişimi dört döneme ayrılabilir. İlki, 1831–1855/1879 arasındaki dönemdir. Takvim-i Vekayi, kuruluşundan 1855’e kadar hem mevzuatı yayımlama hem de içte ve dışta gelişen haberleri halka ulaştırma işlevi üstlenmiştir. 1855 yılında basına getirilen sansürler ve Matbuat Nizamnamesinin de etkisiyle gazete sadece mevzuat metinlerini yayımlayan salt resmi niteliğe dönüşmüştür. İkinci dönem, 1879–1891 yılları arasındaki “yokluk dönemi”dir. 1879’da dizgi hatası ile kapatılan Takvim-i Vekayi 1891’e kadar on iki yıl süre ile yayın yaşamına ara vermiştir. Üçüncü dönem ise, 1891–1908 yılları arasında bir yıllık yayın ve ikinci büyük yokluk dönemi olmuştur. 1891’de yayın yaşamına yeniden girdikten bir yıl sonra yine bir “dizgi yanlış” nedeniyle gazete tekrar kapatılmış ve bu ikinci kapanış 1908 Meşrutiyetine kadar on altı yıl sürmüştür. Dördüncü dönem, 1908-1922, içinde Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti’nin yıkılışı gibi iki yok edici olayı barındıran dönemdir. Osmanlı Hükümeti’nin varlığı sona erinceye kadar Takvim-i Vekayi yayıma devam etmiştir.

Resmi gazetenin gelişim sürecindeki *üçüncü tarihsel uğrak* 1920 yılına denk düşer. İstanbul’da Takvim-i Vekayi yayıma devam ederken, 7 Ekim 1920’de Ankara Hükümeti tarafından *Ceride-i Resmîye* adlı resmi gazete çıkarılmaya başlanmıştır. 1920-1922, Anadolu’nun ikili iktidar dönemidir; bu özellik resmi gazete üzerinde doğrudan etkide bulunmuştur. Bu tarihler, iki resmi gazetelilik dönemidir. İkili resmi gazete uygulaması Takvim-i Vekayi’nin Kasım 1922’de kaldırılışına kadar devam etmiş ve Ankara Hükümeti resmi gazete uygulamasını önce Resmi Ceride, 1927’den sonra da T.C Resmi Gazetesi adıyla günümüze taşımıştır.

Osmanlı’da Resmi Gazete Batılılaşma Reformlarını Yıpratacak Asılsız Haberlerin Önüne Geçmek İsteğiyle Çıkarılmıştır

Osmanlı yönetimi 18. yüzyılın ortasından itibaren Avrupa’daki gazeteleri yakından takip etmiştir. Fransız Devrimi sırasında İstanbul’da

Fransız Elçiliği'nce çıkarılan (1795) *Bulletin des Nouvelles* (Haberler Bülteni), *Gazete Française de Constantinople* (İstanbul Fransız Gazetesi) ve Napolyon'un Mısır'ı işgali sırasında (1798) yayınlattığı gazetelerle de siyasi düzeyde ilgilenmiş, ancak bunlardan örnek alma yoluna gitmemiş, sadece Babîâlî'de Tercüme Bürosu kurup Avrupa gazetelerinin orada çevrilmesine girişmiştir.⁵

Osmanlı'da resmi bir devlet gazetesinin çıkmasını hızlandırıcı etkenlerin başında Vali Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da yarı resmi bir devlet gazetesi çıkarmaya başlaması gelir. Orhan Koloğlu'nun *İlk Gazete İlk Polemik* adlı eserinden öğrendiğimiz üzere, Mehmet Ali Paşa, Avrupa gazetelerine sürekli konu olduğundan bu gazeteleri yakından takip edebilmek için her yönetsel birimden gelen haber ve raporları toplayıp değerlendiren bir *Curnal Divanı* kurmuştur. Bu haberlerden en önemlileri bir bülten halinde *Curnal al Hidivi* adı altında yüz adet basılmakta ve bilgileri için Paşa'nın en yakınlarına dağıtılmaktadır. İhtiyaçlar ve ilgilenecek kadrolar artınca Curnal al Hidivi'yi bütün idarecilerin yararlanabileceği bir şekle dönüştürme düşüncesi ile Kahire'de yarısı Türkçe, yarısı Arapça olan Vekayi Mısriye 20 Kasım 1828'de ilk yerli gazete olarak çıkarılmaya başlanmıştır.⁶

Resmi makamlardan gelen bilgiler kaynak belirtilerek gazeteye aktarıldığından bazı yazarlar bu içeriği nedeniyle Osmanlı'da çıkan ilk resmi gazete olarak Vekayi Mısriye'yi kabul etmektedir.⁷ Öne sürülen bu iddialara karşı basın tarihi çalışmalarında önemli bir isim olan Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Gazeteciliği* adlı çalışmasında, Vekayi Mısriye'nin sadece "*Mehmet Ali Paşa'nın kendi özerkliği için kullandığı bir araç olduğunu, bir anlamda kendi yaptıklarından halkı bilgilendirmeyi amaçladığını*" dolayısıyla Vekayi Mısriye ilk resmi gazete olarak sayılacaksa ondan önce Fransız Devrimini İstanbul'daki Fransızlara aktaran Bulletin de Nouvelles'i de ilk gazete olarak saymamız gerektiğini ileri sürmektedir.⁸

Vekayi Mısriye, Osmanlı'da resmi içerikli bir gazete çıkarılmasını hızlandırmakla birlikte asıl olarak bu gereksinim batılılaşma reformlarının bir uzantısıdır. Osmanlı'da hükümetçe bir gazete çıkarılması düşüncesi ilk olarak Ruslarla Edirne Antlaşmasının (1829) imzalan-

⁵ Orhan Koloğlu, *Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2006, s.21.

⁶ *a.k.*, s.23-24.

⁷ Orhan Koloğlu, *İlk Gazete İlk Polemik*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara, 1989, s.38.

⁸ Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Gazeteciliği*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, s.30.

masından sonra reform hareketini yürütmek amacıyla kurulan Islahat Meclisleri'nde ortaya atılmıştır.⁹ Vakanüvislerin yani devletin resmi tarihçilerinin kaydettiği olayları günü gününe tespit etmek ve yayımlamak, gazetenin başlıca görevi olarak planlanmıştır. Gazetenin yükleneneceği en temel işlev ise ortaya çıkan dedikoduların önünün alınması, yanlış haberlerin devlete zarar vermesinin önlenmesi ve reformların devlet ağzından halka ve dış dünyaya duyurulmasıdır.¹⁰ Çıkarılacak gazete için komisyon üyeleri tarafından birçok isim yazılarak padişaha önerilmesine karşın, Takvim-i Vekayi adı bizzat II. Mahmut tarafından verilmiştir.¹¹

Gazete 11 Kasım 1831'de yayın hayatına başlamıştır. Sözlük anlamına bakıldığında takvim (a.i.kavm, kıyam'dan.c.: takavîm) eğriyi doğrultma, düzeltme, kesme, yoluna koyma, biçime koyma anlamına gelir. Vekayi, vak'a kelimesinden türer. Vak'a olup geçen şey, hadise, olay, vakayi; olaylar hadiseler anlamına gelmektedir.¹² Takvim-i Vekayi tamlaması birçok kitapta olayların düzenlenmesi, biçime koyulması şeklinde Türkçeleştirilse de gazete yanlış, asılsız haberleri ortadan kaldırmayı amaçladığı için "olayları doğru verme/yanlış düzeltme" anlamını taşımaktadır.

Takvim-i Vekayi sadece Türkçe değil, Fransızca, Ermenice, Arapça, Farsça ve Rumca olarak da basılmıştır. Hasan Refik Ertuğ, 1970 yılında yayımlanan "Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi" başlıklı çalışmasında, Takvim-i Vekayi'nin Türkçe haricindeki yayınlarının iki kısımda ele alınması gerektiğini öne sürmektedir. Bunlardan ilki, amacı Avrupa kamuoyuna ulaşmak olan Fransızca nüshadır. Öteki diller ise o sırada Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaygın olarak kullanılan, yani halkın konuştuğu dillerdir. Fakat bu dillerde çıkan Takvim-i Vekayi'ler her zaman Türkçe nüshayla aynı olmamıştır. Hatta bazen hitap edilen gruba göre içerik ve haberlerin sırası değiştirilmiştir.¹³

Takvim-i Vekayi'nin ilk sayılarında en sık yer alan haberler, Yeniçerilerin yerini alan Osmanlı ordusunun ve Nizam-ı Cedid askerinin başarıları olmuştur. Koloğlu'na göre, "bu haberler başkalarına da uyarı

⁹ Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul 1993, s.173.

¹⁰ Semih Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2004, s.66.

¹¹ İnuğur, *a.g.k.*, s.176.

¹² Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s.1028.

¹³ Hasan Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi (I. Cilt)*, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1970, s.151-152.

olacak notlarla bezeniyor ve Asakir-i Şahane'nin ülkenin hiçbir yerinde kargaşa ve ayaklanmaya izin vermeyeceği vurgulanarak bir anlamda da uyarılıyordu.” Ama asıl olarak sultanın olayları hoşgörü ve af ile bastırmayı tercih ettiği, yeni nizamın bu yolla halkın refah içinde yaşamasını sağlayacağı ileri sürülüyordu. Takvim-i Vekayi zaman zaman “Fünun” başlığı altında bilim ve teknoloji haberlerine de yer vermiştir.¹⁴

Çizelge 2: Takvim-i Vekayi'nin Biçimsel Özellikleri¹⁵

Boyutu	40x27
Periyodu	Haftalık olarak yayınlanması kararlaştırılan bu gazete, düzenli olarak hiçbir zaman yayımlanamamış, düzensiz fasıllarla yayımını sürdürmüştür. İlk sayısının basım adedi 5000 nüshadır. Çoğu kez yılda 15–20 sayı çıkmış, en düzenli ve sürekli çıkarıldığı zaman dahi yıllık sayısı ancak 31'e ulaşabilmiştir.
Gönderildiği Kişi ve Kurumlar	Merkezdeki yüksek devlet memurlarıyla, askerler, ulemâ ve diğer ileri gelenlere birer; taşrada merkez kazaların ileri gelenleriyle memurlarına verilmek üzere onar, diğer kazalarda hâkim ve âyân-ı memlekete verilmek üzere ikişer gazete gönderiliyordu. Günümüzde de uygulaması sürdürülen bir önceki yıl nüshalarının fihristi yedi sekiz yıl süreyle ayrıca satılmıştır.
Yıllık Abone Ücreti	Gazete için bir nüshası yıllık 120 kuruş karşılığında abone kaydedilmektedir.
Gazetenin Yönetimi	Matbaanın adı Takvimhane-i Amire'dir. Matbaa Müdürü olarak Vakantüvis Esat Efendi atanmıştır. Sarım Efendi ile Sait Bey de yardımcılarıdır.

¹⁴ Koloğlu, İlk Gazete..., s.70.

¹⁵ Takvim-i Vekayi hakkında yazılan eser sayısı çok fazladır. Gazetenin Çizelge 2'de özetlemeye çalıştığımız özellikleri hakkında daha detaylı bilgilere şu kaynaklardan ulaşılabilir; Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Gazeteciliği*, Devlet Matbaası, İstanbul 1931; Hasan Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi (I. Cilt)*, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1970; Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul 1993; Orhan Koloğlu *İlk Gazete İlk Polemik*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara 1989; Orhan Koloğlu, *Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006; Nesimi Yazıcı, *Takvim-i Vekayi Belgeler*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1983.

Gazetenin Bölümleri	Gazete, Umur-u Dâhiliye (İç Haberler), Umur-u Hariciye (Dış Haberler), Mevad-ı Askeriye (Askeri İşler), Fünun (Bilimler), Tevcihat-ı İlmiye (Din Adamlarının Tayinleri), Ticaret ve Es'ar (Ticaret ve Fiyatlar) bölümlerinden oluşmaktadır. 1855 Matbuat Nizamnamesinden sonra sadece mevzuat metinlerinin yayınlandığı organ halini almıştır.
Haber Alma Sistemi	Haberlere, merkezde muhabirler, taşrada ise mektup ve vak'anüvisler için tutulan zabıtlar aracılığıyla ulaşılmaktadır.
Gazetenin Dağıtımı	1840'ta Posta Nezareti kuruluncaya kadar dağıtım işi Tatarlar vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir.

Takvim-i Vekayi Uzun Süren Kapatılışlara Sahne Olmuştur

1855 yılı başlarında, Devlet Şûrasının çekirdeğini oluşturan Meclis-i Âli-i Tanzimat'ın kurulması ile birlikte, Takvim-i Vekayi nüshaları da Tanzimat Meclisi Nizamnamesi ve burada hazırlanan mevzuat ile kararların yayın ve ilan edildiği resmi niteliğini kazanmağa başlamıştır.¹⁶

Takvim-i Vekayi'nin ilk kapanışı 1879'da bir "dizgi yanlış"ndan kaynaklanır. Bu kapanış on iki yıl sürmüştür. 1891 yılında yeniden yayımlanmaya başlansa da bir yıl sonra 1892'deki 283. sayıda yer alan "Hollanda Kraliçesi'ne Nişan İtası" konulu bir haberin dizgi hatasıyla gazetede "Nişan Hatası" olarak çıkması nedeniyle gazete tekrar kapatılmış ve bu ikinci kapanış 1908 Temmuzuna kadar on altı yıl sürmüştür. Journalciler, Padişah'a, 12 yaşında bir çocuğa nişan vermekle hata edildiğinin ima edildiğini ve bunun bir çeşit muhalefet olduğunu öne sürmüşlerdir. Matbaada dizilip yayımlanan Salmamede (Devlet Yıllığı) Kanuni Esasi'nin bir yaprağı cilde ters girdiği için bu, Padişahı baş aşağı görme dileği olarak yorumlanmış ve Devlet Basımevi 1901'den 1908'e kadar kapalı kalmıştır. 24 Temmuz 1908'de tekrar yayımlanmaya başlanan Takvim-i Vekayi, 4 Kasım 1922'de İstanbul Hükümeti ortadan kalkıncaya kadar varlığını sürdürmüştür.¹⁷

Türkiye'ye Özgü Tarihsel Bir Durum: 1920-1922 Yılları Arası İnkılap Resmî Gazete Dönemidir

Takvim-i Vekayi, 1920 Mart'ında İstanbul'un işgal edilmesi ile işlevini kaybetmiş ve işgalci güçlerin çok sıkı sansürü altına girmiştir. İstanbul'da bulunan Matbuat Müdürlüğü'nün yaptığı işler sadece gönderilen gazeteleri taramak, hükümetin lehine veya aleyhine yapı-

¹⁶ Ertuğ, a.g.k., s.159.

¹⁷ Hıfzı Topuz, *Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003, s.59.

lan yayınları Dâhiliye Nezaretine bildirmek ile sınırlanmıştır. Bu arada Ankara Hükümeti de kendi basınıni oluşturma çabası içerisinde girmiş ve Büyük Millet Meclisi kurulduktan hemen sonra 7 Haziran 1920'de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti'ni kurmuştur.¹⁸

Müdüriyetin kuruluşundan yaklaşık dört ay sonra 7 Ekim 1920'de Ankara Hükümeti'nin resmi gazetesi olarak Ceride-i Resmîye'nin çıkarılacağı kararı alınmıştır.¹⁹

Ceride-i Resmîye yayımlandığı zaman Takvim-i Vekayi de yayına devam ediyordu. İki başlı uygulama ülke içerisindeki egemenlik mücadelesini yansıtmaya bakımdan ilgi çekicidir. 4 Kasım 1922'de İstanbul'da Tevfik Paşa kabinesinin istifası ve Osmanlı Hükümetinin ortadan kalkması ile mücadeleyi kazanan taraf Ankara Hükümeti olmuştur. 4 Kasım'da Takvim-i Vekayi'nin son sayısı çıkmış, 6 Kasım 1922 tarihinden itibaren de BMM Kanunları İstanbul ve Trakya'da uygulanmaya başlanmıştır.²⁰

Şekil 1 Ceride-i Resmîye²¹

Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazetesi yayım hayatına başladığı 1920 yılından itibaren üç farklı ad altında yayımlanmıştır. Gazete, 1920-1923 yılları arasında Ceride-i Resmîye, 1923-1927 yılları arasında Resmî Ceride, 1927 yılından itibaren de Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazetesi adını almıştır.

¹⁸ Server İskit, *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.165.

¹⁹ Ceride, Arapça bir isimdir. Haber ve olayların yazıldığı defter, önemli olayların kaydedildiği resmî dairelerin bazı büyük defterleri anlamında kullanılmışsa da 19. yüzyıldan itibaren gazete anlamında kullanılmıştır (Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi*, Yeni Adım Matbaası, Ankara 1967, s.69).

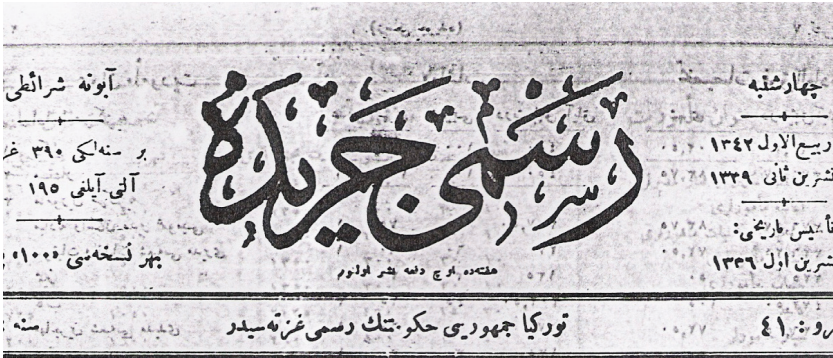
²⁰ Cemil Koçak, "Siyasal Tarih (1923-1950)", Sina Akşin (Ed), *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cilt IV, İstanbul, 2000, s.129

²¹ Ceride-i Resmîye başlığı altında "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Resmî Gazetesi olub şimdilik haftada bir defa neşr olunur" yazmaktadır.

1920 – 1927 yılları arasında gazetede yapılan düzenlemeler şu şekildedir:²²

- 7 Ekim 1920, *Ceride-i Resmîye*'nin kuruluş tarihidir. Gazete'nin ilk sayısı 7 Şubat 1921 tarihinde çıkmıştır. Haftada bir çıkarılacaktır. Ancak düzenli olarak yayımlanamamıştır. 18 Temmuz 1921 tarihine kadar 21 sayı basılmıştır. Gazete, 18 Temmuz 1921 – 10 Eylül 1923 tarihleri arasında hiç çıkarılmamıştır.
- 11 Ağustos 1923'te yeni Meclisin toplanmasının ardından, 10 Eylül 1923 tarihli 22. sayıdan itibaren isim değişikliği yapılarak Gazete, *Resmî Ceride* adı ile tekrar yayıma başlanmıştır.
- 10 Eylül 1339/1923 tarih ve 22 sayılı Resmî Ceride'den sonra ilave olarak Gayri Resmî Kısım eklenmiştir.
- 7 Kasım 1923 tarihli (Cumhuriyetin ilan edilmesinden hemen sonra) 41. sayıdan itibaren Resmî Ceride başlığı altındaki "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Resmî Gazetesi" açıklaması yerine *Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin Resmî Gazetesi* açıklaması getirilmiştir. Bu değişiklik, hükümet sistemindeki anayasal değişikliğin yansımasıdır. 1923 yılında, 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki meclis hükümeti sistemi kaldırılmış, yerine parlamenter hükümet sistemi getirilmiştir.

Şekil 2 Resmî Ceride²³

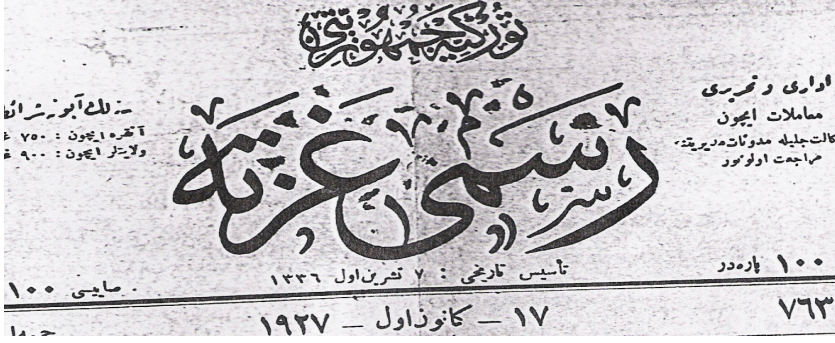

²² TC Resmî Gazetesi'ne ilişkin kronolojinin çıkarılmasında Milli Kütüphane Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Katalogundan yararlanılmıştır.

²³ Resmî Ceride başlığının hemen altında haftada üç defa neşr olunur yazmakta, onun altında ise "Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin Resmî Gazetesidir" ifadesi yer almaktadır.

- Gazete adındaki son değişiklik 17 Aralık 1927 tarihini taşıyan 763. sayıda olmuştur. Bugün de geçerli olan *Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazetesi* adı bu tarihte verilmiştir.

Şekil 3 Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete²⁴

Gazetenin adının “Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazetesi” olarak değiştirilmesi Giresun Milletvekili Hakkı Tarık Us’un önerisi ile gerçekleşmiştir. 28 Mayıs 1927 tarihinde “Bilimum Kanun ve Nizamların Sureti Neşir ve İlanı Hakkında (1/1162) Numaralı Kanun” layihası görüştürken Hakkı Tarık Bey, kanun ve nizamnamelerin ne suretle ilan edileceği hakkında o güne kadar derli toplu bir kanun çıkarılmadığını, var olan resmi ceridede kanunların imzasız çıktığını, gazetede yayımlanacak mevzuatın şekil şartlarının tam olarak belirlenmediğini ve resmi ceride tabirinin Meclisi Âli Dahili Nizamnamesi kabul edilirken resmi gazete olarak değiştirildiğini belirtmiştir. Bu nedenle resmi ceride yerine resmi gazete adının kullanılması gerektiğini öne sürmüştür. Hakkı Tarık Bey’in önerisi dikkate alınmış ve tasarı yeniden incelenmek üzere Teşkilatı Esasiye ve Dahiliye Encümenine havale edilmiştir. 8 Aralık 1927’de tekrar meclis gündemine gelen konu üzerine iki öneri ortaya çıkmıştır. Birincisi gazetenin adının Resmi Gazete olması, diğeri ise gazeteye Devlet Gazetesi adının verilmesidir. Oylama sonucunda gazetenin isminin Resmi Gazete olarak değiştirilmesine karar verilmiştir.²⁵

Gerçekten de o tarihlere kadar resmi gazete üzerinde yapılan tek düzenleme 24 Mayıs 1341 (1925) tarihinde kabul edilen Resmi Ceridenin

²⁴ Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete başlığı altında gazetenin kuruluş tarihi “tesis tarihi: 7 Teşrinievvel (Ekim) 1336 (1920)” şeklinde yer almaktadır. Onun altında gazetenin çıktığı tarihi 17 Kanunievvel 1927 (17 Aralık 1927) yazmaktadır. Gazetenin fiyatı 100 paradır.

²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt:32, 28 Mayıs 1927, İ:70, C:1, TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 1, Devre:3, İ.15, 8 Aralık 1927.

Neşri ve Tevzii hakkında Kararnamede gösterilen “Resmi Ceride’nin Sureti Muntazamada Neşir ve Tevzii Hakkında Talimatname”dir. Bu talimatnameye göre resmi Ceride Cuma ve resmi tatil günleri dışında her gün yayımlanacaktır.²⁶ Talimatnamede gazetede yayımlanacak olan mevzuat metinleri genel olarak tüm kanun, nizamname ve talimatnameler, devletçe kabul edilen tüm kararlar, ilanlar ve BMM müzakere zabıtları şeklinde sıralanmıştır. Bu talimatname 29 Haziran 1927’de çıkarılan “Resmi Gazete’nin Sureti Neşir ve Muamelatının Tarzı İcrasına Dair Yönetmelik” ile yürürlükten kalkmıştır. Nihayetinde resmi gazetede yayımlanacak mevzuat metinlerine yol göstermesi için yapılan ilk kapsamlı düzenleme 4 Haziran 1928’de çıkarılan 1322 sayılı “Kanunların ve Nizamnamelerin Sureti-Neşir ve İlanı ve Mer’iyeti Tarihi hakkındaki Kanun ile ortaya çıkmıştır. Bu kanun hala yürürlüktedir.²⁷

ÜLKELERİN RESMİ GAZETE UYGULAMASINA İLİŞKİN GENEL ÖZELLİKLER SAPTANABİLİR Mİ?

Hemen her ülkenin bir resmi gazetesi vardır. Milletlerarası İdari İlimler Enstitüsü [International Institut of Administrative Sciences (IIAS)] tarafından 1962 yılında Lizbon’da “Amme İdaresi Alanında Teknik Yardım ve Resmi Yayınlar” üzerine düzenlenen bir yuvarlak masa toplantısında resmi gazete uygulamalarına ilişkin ortak unsurlar belirlenmeye çalışılmıştır. Türkiye bu toplantıya IIAS’ın Türkiye sekisyonu Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) öğretim üyeleri ile katılmıştır. Toplantının düzenleniş amacı resmi gazeteyi de içine alan tüm resmi yayınlara ilişkin çeşitli ölçütlerin genel olarak mevcut olup olmadığını saptamaktır. Toplantı sonrasında resmi gazete uygulaması hakkında çeşitli ülkelerden gelen bilgiler doğrultusunda hazırlanan raporda genel olarak her ülkenin bir resmi gazetesi olduğu, ancak her yerde aynı şekilde uygulanmadığı sonucu ortaya çıkmıştır.²⁸ Bu farklılıkları örneklendirecek olursak örneğin İngiltere’de resmi duyuruların başında hükümet (krallık kararlarını da içeren) ve parlamento kararları, dini genelge ve duyurular, gerçek ve tüzel kişilerin ödeme aczi/ıflasına ilişkin duyurular, şirketlerin tasfiyesi için verilen dilekçeler ve ilanlar gelmektedir. Fransa’da resmi gazete kanun, kanun hükmünde

²⁶ Düstur III. Tertip, Cilt 6, s.699.

²⁷ 1322 sayılı Kanunların ve Nizamnamelerin Sureti Neşir ve İlanı ve Meriyet Tarihi Hakkında Kanun, RGT: 4.6.1928, S:904.

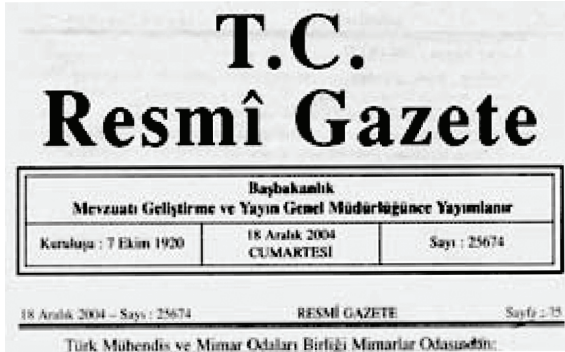
²⁸ Fikret Arık, *Amme İdaresi Alanında Teknik Yardım ve Resmi Yayınlar*, TODAİE Yayınları, Ankara, 1964, s.34.

kararname, önemli yönetsel düzenlemeler ve hükümet bildirimleri, parlamento tartışmaları ve kurul raporlarını içeren bölümlerden oluşmaktadır. Almanya’da yasama organı tarafından çıkarılan kanun, kararname, yönetmelik ve genelge gibi düzenlemeler resmi gazetede düzenli olarak yayımlanmaktadır.

Genelde resmi gazetenin yayımı ve dağıtımı devlet tekeli içerisindedir. Ancak aksi uygulamalara rastlanabilmektedir. Romanya’da resmi gazetenin basımı ve dağıtımı diğer ülkelerden farklı olarak 17 Kasım 1990 referandumu ile özel girişime açılmıştır. Bazı ülkelere özel sektörü yakından ilgilendiren düzenlemeler de resmi gazetede yayımlanmaktadır. İngiltere, Kanada ve Japonya bu ülkelere örnek olarak gösterilebilir. Farklı uygulamalara karşın resmi gazete uygulamasında genel olarak şu özellikler sıralanabilir;

- 1- Kanunların yayın organı genel olarak tektir.
- 2- Bir kanunun, yürürlüğe girmesi için yayımlanması şarttır ve yayımından itibaren yürürlüğe giriş tarihi ülkelere göre değişmektedir.
- 3- Yayımlanmak üzere metinleri toplama işi genellikle bir bakanlığa bağlı kuruluş tarafından yürütülmektedir.
- 4- Hangi dilde yayınlanacağı sorunu, ancak birkaç resmi dili olan ülkeler için söz konusudur.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ RESMİ GAZETESİ’NİN SİSTEMATİĞİNE İLİŞKİN GENEL ÖZELLİKLER

- 1- Türkiye’de mevzuat metinlerinin yürürlüğe girmesi için resmi gazetede yayımlanması zorunludur. 1970 yılından bu yana Gazete sis-

tematik olarak her gün yayımlanmaktadır.²⁹ İsteyen herkes resmi gazeteye internet ortamında doğrudan ücretsiz olarak ulaşabilmektedir. Bu özelliği itibariyle TC Resmi Gazetesi, açık, güvenilir ve düzenli mevzuat metinlerine isteyen herkesin doğrudan ulaşmasını sağlayan demokratik bir araçtır.³⁰

- 2- Resmi gazetenin biçim ve içerik olarak taşıdığı özellikler ülke yönetiminde tercih edilen siyasi rejimin ve hukuk kuralları hiyerarşisinin bir göstergesidir. TC Resmi Gazetesi'nde mevzuat metinleri sırasıyla Yasama, Yürütme ve İdare, Yargı ve İlanlar başlıkları altında yayımlanmaktadır. Bu bölümlendirme gelişigüzel yapılmamakta parlamentaryer sistemin getirdiği güçler ayrılığı ilkesine dayanmaktadır.³¹
- 3- Türkiye'de Resmi Gazete'nin yayımı devlet tekelindedir: Gazetenin dağıtımı da devlet tarafından yürütölmektedir. Resmi Gazetenin yayımlanması 10 Ekim 1984 tarih ve 3056 sayılı Başbakanlık Teşkilatı Hakkındaki Kanun ile değişikliğe uğramış, Neşriyat ve Müdevvenat Genel Müdürlüğü "Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü" olarak düzenlenerek Gazetenin Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğüne yayınlanması esasa bağlanmıştır.
- 4- Gazetenin adli, askeri, akademik ve idari tüm kurumlara gönderilmesi zorunludur. Günümüzde abone sayısı yaklaşık 6.940'dur, basıkı sayısı ise ortalama 10.157 adettir. Yılda 354 gün basılmakta, mükerrer sayılarla birlikte yaklaşık 410 sayı yayımlanmaktadır. 1930 yılından itibaren resmi gazetenin her yasama yılı için bir adet olmak üzere fihristi çıkmaktadır.³²

SONUÇ

Hukuk kurallarının devlet ve toplum yaşamı için bağlayıcı olması, ilgili herkesin bu kurallara ulaşabilmesini sağlayacak araçları gerektirir.

²⁹ 1927 tarihli "Resmi Gazete'nin Sureti Neşir ve Muamelatının Tarzı İcrasına Dair Yönetmelik" üzerinde 9 Mayıs 1970 tarihinde yapılan bir değişiklikle Gazete'nin ulusal bayram ve genel tatil günleri dışında, Pazar günleri de dahil olmak üzere her gün Başbakanlık Neşriyat ve Müdevvenat Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanacağı hükmü getirilmiştir.

³⁰ Türkiye'de resmi gazetenin internet ortamına aktarılarak vatandaşların doğrudan erişim olanağına kavuşması 2000 yılı itibariyle gerçekleşmiştir. Mevzuat metinlerine Başbakanlığın resmi internet sitesi üzerinden ulaşmak mümkündür: rega.basbakanlik.gov.tr

³¹ TC Resmi Gazetesinin bölümleniş ve bölümlerin kapsamı için bkz: Birgül Ayman Güler (2006-2007), *Türk Kamu Yönetimi Dersi Yayınlanmamış Ders Notları I*, <http://politics.ankara.edu.tr/bguler/resmig.pdf>

³² www.bbasmivevi.gov.tr

Kendi içerisindeki sistematığı ile resmi gazete, yönetimin ve vatandaşların uymaya zorunlu oldukları kurallarda herhangi bir değişiklik yapılmasının önüne geçerek isteyen herkesin mevzuat metinlerine doğrudan ulaşabilmesini sağlar.³³

Ülkemizde, Osmanlı döneminde Takvim-i Vekayi ile başlayan ve TC Resmi Gazetesi adı ile günümüze taşınan köklü bir resmi gazete geleneği bulunmaktadır. Gazete, tarihsel özellikleri itibarıyla Türk basın tarihinde özgün bir yere sahiptir. Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısından günümüze uzanan resmi gazete uygulaması, 4608 sayısı ile Osmanlı'nın Tanzimat ve Meşrutiyet dönemine, yaklaşık 27.000 sayısı ile de Cumhuriyet döneminin ülke yönetimine ışık tutmaktadır.

KAYNAKÇA

- Arık Fikret, *Amme İdaresi Alanında Teknik Yardım ve Resmi Yayınlar*, TODAİE Yayınları, Ankara, 1964.
- Derreux M.G, “Kanunu Bilmemek Özür Sayılmaz Kaidesi Hakkında Bazı Düşünceler”, (Çev. Jale Güral), *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, 1945, s.197-233.
- Develioğlu Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002.
- Ertuğ Hasan Refik, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi (I. Cilt)*, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1970.
- Gerçek Selim Nüzhet, *Türk Gazeteciliği*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.
- Giffard Anthony “Ancient Rome’s Daily Gazette”, *Journalism History*, 2/4, Winter 1975-1976, s. 106-109.
- Güler Birgül Ayman, *Türkiye’nin Yönetimi: Yapı*, İmge Yayınevi, Ankara, 2009.
- Güler Birgül Ayman, *Türk Kamu Yönetimi Dersi Yayınlanmamış Ders Notları I*, 2006-2007, <http://politics.ankara.edu.tr/bguler/resmig.pdf> (10.11.2008).
- İnuğur Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 1993.
- İskit Server, *Türkiye’de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- Koçak Cemil, “Siyasal Tarih (1923-1950)”, *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cilt IV, Sina Akşin (Ed), İstanbul, 2000.
- Koloğlu Orhan, *İlk Gazete İlk Polemik*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara, 1989.
- Koloğlu Orhan, *Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006.
- Milli Kütüphane Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Katalogu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Kütüphane Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
- Oral Fuat Süreyya, *Türk Basın Tarihi*, Yeni Adım Matbaası, Ankara, 1967.
- Ortaylı İlber, *Batılılaşma Yolunda*, Merkez Kitaplar, İstanbul, 2007.
- Topuz Hıfzı, *Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.
- Yalçın Semih, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004.
- Yazıcı Nesimi, *Takvim-i Vekayi Belgeler*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1983.

³³ Birgül Ayman Güler, *Türkiye’nin Yönetimi: Yapı*, İmge Yayınevi, Ankara 2009, s.126.